

PERSPEKTIVE RAZVOJA INDUSTRIJE HRANE I PIĆA U MEĐUNARODNOM OKRUŽENJU: SLUČAJ HRVATSKE

Buturac, Goran

Source / Izvornik: **Ekonomski pregled, 2018, 69, 131 - 162**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:213:255160>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[The Institute of Economics, Zagreb](#)

Goran Buturac *

JEL Classification C67, L66
Izvorni znanstveni rad

PERSPEKTIVE RAZVOJA INDUSTRIJE HRANE I PIĆA U MEĐUNARODNOM OKRUŽENJU: SLUČAJ HRVATSKE

Cilj je ovoga rada dobiti nove spoznaje o perspektivama razvoja hrvatske industrije hrane i pića u međunarodnom okruženju. Metodologija rada zasniva se na primjeni input-output modela i standardiziranih pokazatelja izvozne konkurentnosti. Usporedba bruto dodane vrijednosti, produktivnosti i faktorskog dohotka sa zemljama Europske unije ukazuje na zaostajanje Hrvatske u odnosu na zemlje članice EU-15. Istovremeno u usporedbi s novim članicama EU (tranzicijske zemlje), hrvatska prehrambena industrija uspijeva zadržati konkurentnu proizvodnju. Od analiziranih tržišta hrvatska prehrambena industrija je najbolje pozicionirana na tržištu CEFTA-e. Istovremeno, relativno su slabo razvijene komparativne prednosti i konkurentna pozicija na brzo rastućim tržištima. Rast potrošnje hrane na globalnoj razini otvara prostor sve većoj diversifikaciji izvozne strukture i jačanju konkurentnosti na dosad manje zastupljenim tržištima. Perspektive razvoja industrije hrane i pića u Hrvatskoj prepoznaju se u nastavku procesa rasta izvozne orijentiranosti, većoj zastupljenosti na brzo rastućim tržištima, rastu potrošnje hrane, ulaganjima u inovacije i razvoj novih proizvoda, te ulaganjima u razvoj novih tržišta.

Ključne riječi: industrija hrane i pića, konkurentnost, izvoz, input-output analiza, Hrvatska

* Dr. sc. G. Buturac, znanstveni savjetnik, Ekonomski institut, Zagreb (E-mail: gbuturac@eizg.hr).

Rad je primljen u uredništvo 07.12.2017. godine, a prihvaćen je za objavu 27.03.2018.

1. Uvod

Cilj je ovoga rada dobiti nove spoznaje o perspektivama razvoja industrije hrane i pića u Hrvatskoj. Kako bi se povećala konkurentnost ovog sektora, ističe se potreba za njegovim ubrzanim restrukturiranjem i tržišnim repozicioniranjem. Predmet istraživanja je od iznimnog značaja za razvoj i unapređenje hrvatskog gospodarstva s obzirom na procese globalizacije, integracije i liberalizacije tržišta (Buturac, 2014). Proizvodnja hrane i pića danas je strateška gospodarska grana u gotovo svim zemljama svijeta. Promatrajući izdvojeno EU, čija je članica od 1. srpnja 2013. i Hrvatska, zapaža se da je industrija hrane i pića najveća grana prerađivačke industrije. Ova industrija ostvaruje 14,9 posto ukupnog prihoda prerađivačke industrije EU-a i zapošljava 4,5 milijuna zaposlenih, uglavnom u ruralnim područjima (15 posto zaposlenih u prerađivačkoj industriji EU-a). Proizvodnja hrane i pića zadržala je karakteristike stabilnog sektora prerađivačke industrije, otpornog na gospodarsku krizu (Hajderllari, Karantininis, 2012). Ona procesuirala 70 posto poljoprivrednih proizvoda proizvedenih na području EU-a. Najveći proizvođači hrane i pića u EU-u su Njemačka, Francuska, Italija, Velika Britanija i Španjolska (Wijnands, Meulen, Poppe, 2007; Rašić-Bakarić, 2014).

Značaj prehrambenog sektora za gospodarski razvoj Hrvatske je velik. Osim učinaka na BDP, zaposlenost i izvoz, potiče i razvoj ostalih ekonomskih sektora, posebno turizma. Tradicija u poslovanju, kvaliteta ljudskih resursa, prepoznatljivost pojedinih tržišnih marki na međunarodnom tržištu, neelastičnost potražnje u uvjetima recesije i kvalitetna sirovinaska osnova neke su od glavnih odlika domaće industrije hrane i pića. Prehrambena industrija ima strateški značaj za hrvatsko gospodarstvo. U odnosu na druge industrijske sektore, prehrambena industrija ima treći po veličini multiplikativni učinak na ukupni bruto domaći proizvod i zaposlenost. Poraste li potražnja za proizvodima prehrambene industrije za milijun kuna ukupni BDP raste za 1,96 milijuna kuna, i moguće je zaposliti dodatno 2 osobe (Buturac, Vizek, 2015).

Rezultatima analize želi se odgovoriti na ključna istraživačka pitanja: kakav je položaj i dinamika promjene izvozne konkurentnosti hrvatskog prehrambenog sektora na segmentiranim međunarodnim tržištima? Koje su ključne promjene uvjeta trgovanja nastale kao posljedica ulaska Hrvatske u EU? U kojim su proizvodnim grupama izražene komparativne prednosti i trgovinska specijalizacija? Koliki je značaj industrije hrane i pića i njezina izvoza za hrvatsko gospodarstvo? Kakvi su učinci gospodarskih prilika na pojedinim tržištima na izvozna kretanja i konkurentnost u narednom razdoblju? Kakve su perspektive razvoja i očekivanja?

Predmet istraživanja obrađuje se primjenom odgovarajućih znanstveno-istraživačkih metoda u području analize izvozne konkurentnosti. Uz relevantne statističke metode u istraživanju se koriste i standardizirani pokazatelji izvozne konkurentnosti. To su pokazatelji: komparativnih prednosti, disperzije i koncentra-

cije, intra-industrijske trgovine i specijalizacije u međunarodnoj trgovini. U analizi značaja prehrambenog sektora za hrvatsko gospodarstvo koristi se *input-output* model. Osim podataka Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske u analizi se kao izvori podataka koriste međunarodno usporedive statističke baze i to: UN COMTRADE, Eurostat i IMF.

Nakon uvodnog dijela, u drugom dijelu istraživanja iznosi se metodološka osnova gdje su objašnjeni načini izračuna i tumačenja rezultata korištenih pokazatelja međunarodne trgovine, *input-output* model, te podaci. Treći dio istraživanja zasniva se na analizi stanja u industriji hrane i pića u Republici Hrvatskoj. U tom dijelu rada poseban naglasak je na analizi vrijednosti proizvodnje, bruto dodane vrijednosti, produktivnosti te faktorskog dohotka. U četvrtom su dijelu analizirane promjene uvjeta trgovanja na segmentiranim tržištima, nastale kao posljedica ulaska Hrvatske u EU. Peti dio istraživanja posvećen je analizi komparativnih prednosti, trgovinske specijalizacije i jedinične cijene izvoza. U šestom dijelu, primjenom *input-output* modela istražen je značaj industrije hrane i pića i izvoza za hrvatsko gospodarstvo. Perspektive razvoja industrije hrane i pića analizirane su u sedmom dijelu istraživanja. Na kraju rada su zaključna razmatranja.

2. Metodološka osnova

Metodološka osnova rada zasniva se na primjeni odgovarajućih statističkih indeksa i standardnih pokazatelja međunarodne trgovine, te upotrebi *input-output* tablica. U poglavlju se najprije objašnjavaju način izračuna i tumačenja pokazatelja, zatim tehnika izračuna i primjene *input-output* modela te se na koncu prikazuju izvori podataka i način njihove uporabe u istraživanju.

2.1. Pokazatelji međunarodne trgovine

U istraživanju se primjenjuju odgovarajući statistički indeksi i standardni pokazatelji međunarodne trgovine, i to:

- o Prosječna godišnja stopa promjene izvoza (AAGR),
- o Relativni deficit (RD),
- o Indeks izvozne koncentracije (TEI),
- o Pokazatelj komparativnih prednosti (LFI),
- o Pokazatelj intra-industrijske trgovine (GL),
- o Indeks specijalizacije (RUV).

Prosječna godišnja stopa promjene izvoza izračunata je prema formuli:

$$AAGR_{T,T-n} = \left[\left(\frac{X_T}{X_{T-n}} \right)^{1/n} - 1 \right] \times 100$$

pri čemu je X = vrijednost izvoza, T = konačna godina, n = broj godina.

Relativni deficit (RD) definira se kao $\frac{x-m}{x+m}$, pri čemu je x vrijednost izvoza, a m vrijednost uvoza.

Disperzija i koncentracija robne razmjene industrije analizirana je pomoću empirijskih izračuna TEI pokazatelja ("Trade Entropy Index"). Izračunava se prema sljedećoj formuli:

$$I_{xi} = \sum_j b_{ij} \ln \left(\frac{1}{b_{ij}} \right)$$

pri čemu vrijedi: $0 < b_j < 1$; $\sum_j b_{ij} = 1$

Udio izvoza industrijskog sektora i u ukupnom izvozu j je označen b_{ij} . Isto vrijedi i za uvoz.

U empirijskoj analizi specijalizacije i komparativnih prednosti¹ hrvatskih prehrambenih proizvoda koristi se Lafeyev indeks (LFI). Lafayev indeks (LFI) se za promatranu zemlju i , i proizvod j , izračunava:

$$LFI^i_j = 100 \left(\frac{x^i_j - m^i_j}{x^i_j + m^i_j} - \frac{\sum_{j=1}^N (x^i_j - m^i_j)}{\sum_{j=1}^N (x^i_j + m^i_j)} \right) \frac{x^i_j + m^i_j}{\sum_{j=1}^N (x^i_j + m^i_j)}$$

pri čemu je x^i_j oznaka za izvoz proizvoda j za zemlju i , a m^i_j oznaka za uvoz. N je oznaka za broj proizvoda. Prema LFI indeksu komparativne prednosti zemlje i u

¹ Teorija komparativnih prednosti nastoji objasniti strukturu međunarodne trgovine. Bavi se određivanjem dobara koje će neka zemlja izvoziti ili uvoziti u određenom vremenskom razdoblju. U okviru teorije komparativnih prednosti dominiraju dva pristupa: Ricardov i Heckscher-Ohlin-ov. Dok Ricardo razloge specijalizacije i razmjene vidi u različitoj produktivnosti proizvodnih faktora, Heckscher-Ohlin ih vide u različitoj raspoloživosti proizvodnih faktora. Prema načelu komparativnih prednosti svaka zemlja uživa korist ako se specijalizira za proizvodnju i izvoz onih dobara koja može proizvesti uz relativno manje troškove. Uz pretpostavku da se zemlja specijalizirala u proizvodnji onih dobara koja može proizvesti jeftinije u odnosu na ostatak svijeta, vrijednosti LFI pokazatelja mogu ukazivati na komparativne prednosti u onim sektorima gdje LFI pokazatelj poprima pozitivne vrijednosti.

proizvodnji proizvoda j izračunavaju se kao odstupanje normalizirane vanjskotrgovinske bilance proizvoda j u odnosu na ukupnu normaliziranu vanjskotrgovinsku bilancu pomnoženo s udjelom razmjene proizvoda j u ukupnoj razmjeni. Pozitivne vrijednosti LFI indeksa za neki proizvod ukazuju na postojanje komparativnih prednosti u proizvodnji i razmjeni toga proizvoda. Veća vrijednost indeksa podrazumijeva veću razinu specijalizacije.

Za analizu razine specijalizacije u intra-industrijskoj razmjeni² koristi se GL indeks po industrijskim sektorima. Metodologiju izračuna GL indeksa razvili su i primijenili Grubel i Lloyd (1975). Izračunava se na sljedeći način:

$$GL_i = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i + M_i) - \sum_{i=1}^n |X_i - M_i|}{\sum_{i=1}^n (X_i + M_i)}$$

GL_i je vrijednost Grubel-Lloydovog indeksa za sektor industrije i . X predstavlja vrijednost izvoza, a M vrijednost uvoza. Indeks se kreće u rasponu od 0 do 1. Veća vrijednost indeksa ukazuje na veću razinu specijalizacije u intra-industrijskoj razmjeni.

RUV pokazatelj koristi se za analizu horizontalne i vertikalne specijalizacije u intra-industrijskoj razmjeni.³ Izvorno ga je razvio Abd-el-Rahman (1991). Nakon toga su napravljene izvedenice toga pokazatelja (Greenaway, Hine, Milner, 1994). Predstavlja omjer jedinične cijene izvoza i jedinične cijene uvoza:

$$1 - \alpha \leq \frac{UVX_i}{UVM_i} \leq 1 + \alpha$$

UVX_i predstavlja jediničnu cijenu izvoza proizvodne grupe i , a UVM_i jediničnu cijenu uvoza. Parametar α naziva se koeficijentom disperzije. Vrijednost parametra može biti proizvoljna. U istraživanjima se najčešće fiksira na 0,15 (Algieri, 2004), (Reganati, Pittiglio, 2005). Ako se vrijednost RUV pokazatelja nalazi unu-

² Intra-industrijska razmjena definira se kao istodobni izvoz i uvoz istih proizvodnih grupa unutar istoga sektora.

³ Intra-industrijska razmjena može biti horizontalna ili vertikalna. Kod vertikalne dolazi do razmjene proizvoda koji se nalaze u različitim stadijima proizvodnog procesa (proizvodi su različite kakvoće). Obrnuto, horizontalna razmjena podrazumijeva istodobni izvoz i uvoz proizvoda približno iste razine kakvoće (konkurentni proizvodi). Postoje različiti modeli primjenom kojih se intra-industrijska razmjena dijeli na horizontalnu i vertikalnu. Jedan od najčešće korištenih u istraživanjima omjer je jedinične cijene izvoza i jedinične cijene uvoza dobara (Algieri, 2004; Reganati, Pittiglio, 2005; Buturac, 2006; Teodorović, Buturac, 2006).

tar intervala (0,85;1,15), tada se radi o horizontalnoj specijalizaciji. Obrnuto, vrijednost ovog pokazatelja izvan navedenog intervala ukazuje na vertikalnu specijalizaciju. Ako je RUV pokazatelj manji od 0,85, tada prevladava uvoz velike dodane vrijednosti, odnosno, izvoz male dodane vrijednosti. Nasuprot tome, vrijednost RUV pokazatelja veća od 1,15 upućuje na izvoz velike dodane vrijednosti.

2.2. *Input-output model*

Input-output model se zasniva na prikazu strukturnih odnosa između ekonomskih sektora u nekom razdoblju. Ova metoda primarno je orijentirana na procjenu učinka finalne potražnje na domaću proizvodnju, bruto dodanu vrijednost i zaposlenost. Iako su neki aspekti međusektorskih zavisnosti razmatrani i u ranijoj literaturi, autorom koji je dao najveći doprinos razvitku ove metode smatra se Wassily Leontief (1986). U nedavnom razdoblju pored razvitka nacionalnih *input-output* tablica, posebna pozornost posvećena je provedbi međunarodnih programa s ciljem povezivanja nacionalnih tablica i kreiranja međunarodnih *input-output* tablica (Steenge, 2010). Proces sastavljanja *input-output* tablica i metode konverzije tablica ponuda i uporabe u simetrične *input-output* tablice detaljno je prikazan u Soklis (2009).

U terminima *input-output* analize, matrica A uobičajeno prikazuje matricu tehničkih koeficijenata (udio *inputa* svake od djelatnosti u bruto proizvodnji određene djelatnosti), x je vektor bruto proizvodnje, a y vektor finalne potražnje. Polazeći od osnovnih makroekonomskih identiteta mogu se derivirati sljedeće jednadžbe:

$$Ax + y = x$$

$$x - Ax = y$$

$$(I - A)x = y$$

Rješenje ovog skupa linearnih jednadžbi je:

$$x = (I - A)^{-1} * y$$

A = matrica koeficijenata intermedijarnih *inputa* (tehnološka matrica)

I = jedinična matrica

$(I - A)$ = Leontijevljeva matrica

$(I - A)^{-1}$ = invertirana Leontijevljeva matrica

y = vektor finalne potražnje

x = vektor proizvodnje.

Vektor Ax odražava potrebe za intermedijarnim proizvodima, dok vektor y predstavlja egzogenu finalnu potražnju. Matrica $(I-A)$ u stručnoj literaturi uobi-

čajeno se po začetniku metode naziva Leontijevljeva matrica. Na dijagonalnim ulazima ove matrice prikazana je neto proizvodnja za svaki sektor s pozitivnim koeficijentima (prihodima) dok ostatak matrice prikazuje potrebu za intermedijarnim *inputima* i ima negativne vrijednosti koeficijenata (troškovi). Invertirana Leontijevljeva matrica odražava izravne i neizravne potrebe za intermedijarnim proizvodima. Pri procjeni multiplikativnih učinaka na domaće gospodarstvo ključno je identificirati udio domaćih *inputa* koji se koriste u proizvodnom procesu određene djelatnosti. Veći udio domaćih intermedijarnih *inputa* podrazumijeva i snažnije indirektno učinke na ostalo gospodarstvo i obrnuto. *Input-output* multiplikatori uobičajeno se koriste kod procjene ukupnog učinka neke djelatnosti na ostatak gospodarstva (D'Hernoncourt, Cordier i Hadley, 2011; Mikulić, 2018).⁴

2.3. Podaci

Kao izvor podataka u istraživanju izvoznih trendova, komparativnih prednosti i trgovinske specijalizacije korištena je međunarodna statistička baza podataka UN COMTRADE. Istraživanje je provedeno analizom izvoza 125 proizvoda na razini 4 znamenke carinske klasifikacije proizvoda (HTS). U analizu su uključeni vrijednosni i količinski pokazatelji, dok je njihovim omjerom izračunata jedinična cijena izvoza. Referentno razdoblje je od 2001. do 2015. godine. Empirijski izračuni međunarodno usporedivih pokazatelja napravljeni su zasebno za segmentirana međunarodna tržišta: CEFTA⁵-u, EU-15⁶, NMS⁷-12, Rusiju i Tursku. U komparativnoj analizi *outputa*, bruto dodane vrijednosti, proizvodnosti rada i faktorskih dohodaka u Hrvatskoj i zemljama Europske unije korišteni su podaci statističke baze EUROSTAT, a u analizi udjela izvoza hrvatske prehrambene industrije u ukupnom robnom izvozu Republike Hrvatske podaci Državnog zavoda za statistiku. *Input-output* analiza provedena je na osnovi podataka Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske i Eurostata.

⁴ Buturac, Lovrinčević, Mikulić (2017).

⁵ CEFTA je kratica za engl. Central European Free Trade Agreements. Od 1. svibnja 2007. godine zemlje članice CEFTA-e su: Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Kosovo, Makedonija, Moldavija i Srbija. Bivše zemlje članice su Bugarska, Češka, Mađarska, Poljska, Rumunjska, Slovačka i Slovenija. Njihovo članstvo u CEFTA-i završeno je pridruživanjem EU-u. Danas tržište CEFTA-e broji oko 20 milijuna stanovnika i sudjeluje u ukupnoj svjetskoj trgovini s udjelom od oko 0,2%.

⁶ Zemlje članice EU-15 su: Austrija, Belgija, Danska, Finska, Francuska, Njemačka, Grčka, Irska, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Portugal, Španjolska, Švedska, Velika Britanija.

⁷ NMS-12 (engl. New Member States) je kratica za zemlje nove članice Europske unije koje su se pridružile Uniji 2004. i 2007. godine. To su: Bugarska, Cipar, Republika Češka, Estonija, Latvija, Litva, Mađarska, Malta, Poljska, Rumunjska, Slovačka i Slovenija.

3. Uvid u stanje u industriji hrane i pića u Hrvatskoj

U Hrvatskoj je danas prehrambena industrija jedna od vodećih industrijskih grana. U njoj se realizira oko 28,2 posto ukupne proizvodnje prerađivačkog sektora i upošljava oko 20,0 posto zaposlenih. Istovremeno, udio prehrambene industrije u ukupnom bruto domaćem proizvodu je 4,0 posto. Obzirom na veličinu ukupnih prihoda, dodane vrijednosti i zaposlenosti posebno se izdvajaju tri sektora: prerada i konzerviranje mesa i proizvodnja mesnih proizvoda, proizvodnja pekarskih i brašнено-konditorskih proizvoda i proizvodnja mliječnih proizvoda (tablica 1). U ukupnim prihodima prehrambeno-prerađivačke industrije najviše sudjeluje sektor prerade i konzerviranja mesa i proizvodnje mesnih proizvoda – 27,4 posto. Istovremeno najveći broj zaposlenih u prehrambeno-prerađivačkoj industriji radi u sektoru proizvodnje pekarskih i brašнено konditorskih proizvoda – 44,1 posto.

Tablica 1.

STRUKTURA PREHRAMBENE PROIZVODNJE PO SEKTORIMA, U %

	Prihodi	Dodana vrijednost	Zaposlenost
Proizvodnja prehrambenih proizvoda	100,0	100,0	100,0
Prerada i konzerviranje mesa i proizvodnja mesnih proizvoda	27,4	21,7	19,9
Prerada i konzerviranje ribe, rakova i školjki	2,2	3,3	3,1
Prerada i konzerviranje voća i povrća	2,7	1,0	2,7
Proizvodnja biljnih i životinjskih ulja i masti	3,6	3,3	1,8
Proizvodnja mliječnih proizvoda	19,7	13,9	8,7
Proizvodnja mlinskih proizvoda, škroba i škrobnih proizvoda	3,4	2,7	2,0
Proizvodnja pekarskih i brašнено-konditorskih proizvoda	16,8	26,6	44,1
Proizvodnja ostalih prehrambenih proizvoda	21,1	25,9	16,2
Proizvodnja pripremljene hrane za životinje	3,0	1,6	1,4

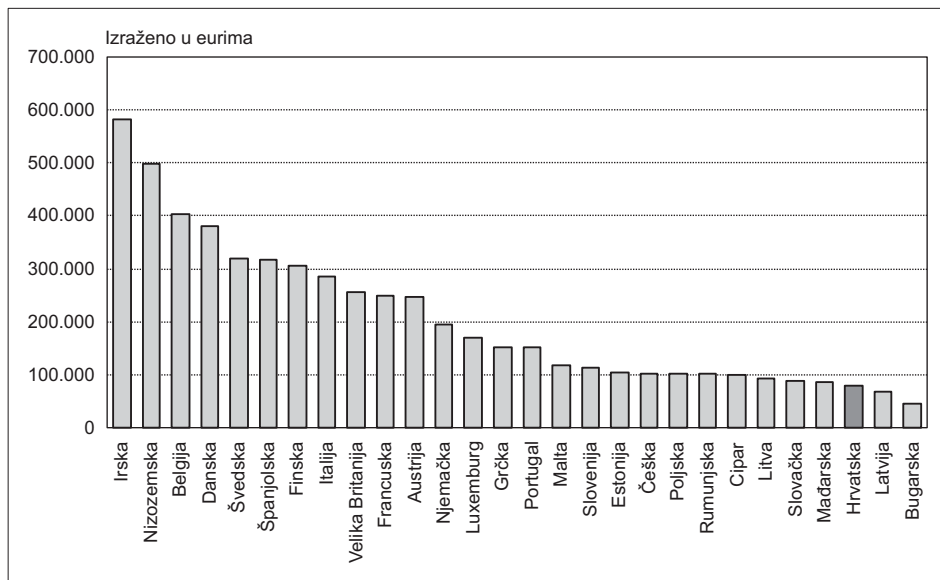
Izvor: izračun autora prema podacima Eurostata.

Promatrajući rezultate industrije hrane i pića zapaža se da recesija na razini ukupnog gospodarstva, prisutna zadnjih nekoliko godina (2008.-2014.), nije zaobišla niti ovaj sektor. U tom razdoblju proizvodnja prehrambenih proizvoda se smanjila za 4,1 posto. Istovremeno proizvodnja pića se smanjila za 14,6 posto, a proizvodnja duhanskih proizvoda čak za 44,6 posto. Ovako dugotrajnoj recesiji prehrambenog sektora uvelike su pridonijeli pad konkurentnosti na inozemnim tržištima (prije svega CEFTA-e), sve veći konkurencijski pritisak na domaćem tržištu

kao i oslabljena domaća potražnja. Smanjenje proizvodnje negativno se odrazilo na kretanje zaposlenosti, investicija, i likvidnosti. U 2014. godini sektor proizvodnje prehrambenih proizvoda u prosjeku je zapošljavao 33.900 radnika što je za 4.212 radnika (ili 11,1 posto) bilo manje nego u 2008. godini. Istovremeno u industriji pića broj zaposlenih se smanjio za 2.209 radnika (ili 32,6 posto), a u proizvodnji duhana za 153 radnika (ili 18,9 posto). Usprkos recesiji većina poduzeća u prehrambeno-prerađivačkoj industriji je zadržala stabilnost poslovanja. U odnosu na druge industrijske sektore, ovaj je sektor pokazao znatno veću otpornost na uvjete recesije određene prije svega padom dohotka i osobne potrošnje. Nakon negativnih trendova u razdoblju recesije (2008.-2014.) koji su bili obilježeni padom proizvodnje i zaposlenosti, u 2015. godini je došlo do blagog oporavka prehrambeno-prerađivačkog sektora. Doprinos oporavku dali su proizvodnja prehrambenih proizvoda i pića. Istovremeno proizvodnja duhana se nastavila smanjivati. Povećanjem proizvodnje i zaposlenosti u 2015. godini na razini ukupne prehrambeno-prerađivačke industrije, ovaj je sektor dao znatan doprinos oporavku ukupnog industrijskog sektora. No, također je važno napomenuti da se proizvodnja i zaposlenost još uvijek nisu vratile na razinu koja je bila prije recesije (2008. godina).

Slika 1.

VRIJEDNOST PROIZVODNJE PO ZAPOSLENOM U INDUSTRIJI HRANE I PIĆA U HRVATSKOJ I EU, 2012.-2015. (PROSJEK RAZDOBLJA)

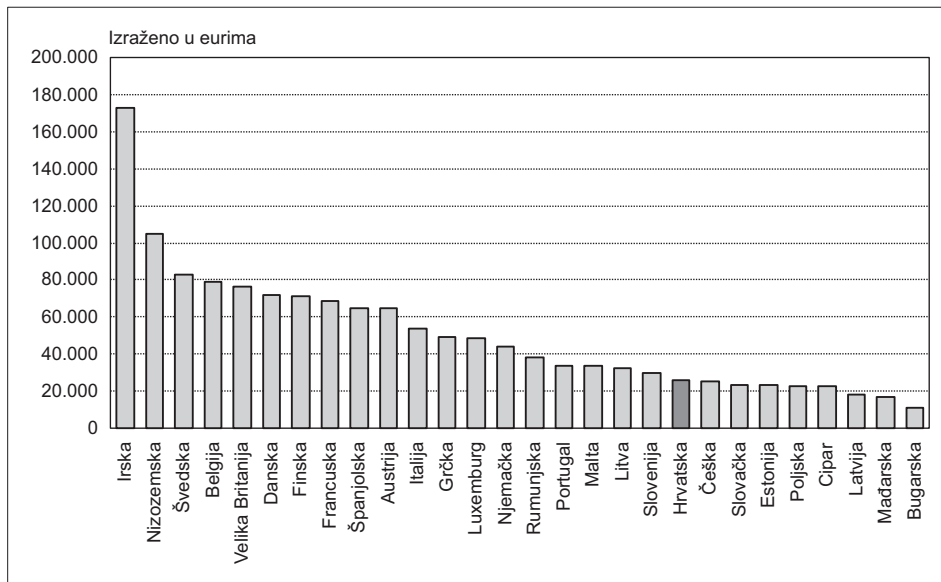

Izvor: izračun autora prema podacima Eurostata.

Usporedba bruto dodane vrijednosti, produktivnosti i faktorskog dohotka sa zemljama Europske unije ukazuje na zaostajanje Hrvatske u odnosu na stare članice EU-15, dok prema novim članicama EU (tranzicijske zemlje), hrvatska prehrambena industrija uspijeva zadržati konkurentnu proizvodnju (slike 1, 2, 3). Tako je produktivnost, mjerena bruto dodanom vrijednosti po zaposlenom, za 58,9 posto manja u odnosu na prosjek zemalja EU-15, dok je u usporedbi sa zemljama novim članicama (NMS-12) produktivnost u prosjeku veća za 6,5 posto.

Slika 2.

BRUTO DODANA VRIJEDNOST (BDV) PO ZAPOSLENOM U INDUSTRIJI HRANE I PIĆA U HRVATSKOJ I EU, 2012.-2015. (PROSJEK RAZDOBLJA)

Izvor: izračun autora prema podacima Eurostata.

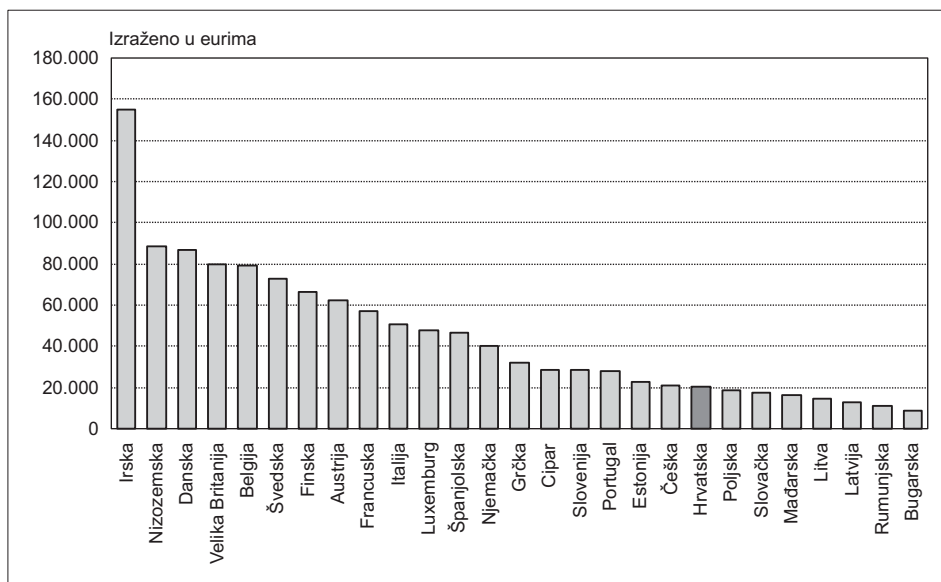
Slični rezultati se dobiju uspoređujući se faktorski dohodak po zaposlenom. Zemlje EU-15 imaju znatno veći faktorski dohodak u industriji hrane i pića nego Hrvatska.⁸ Istovremeno, u skupini novih članica, ispred Hrvatske su Cipar,

⁸ Pri tome je faktorski dohodak hrvatske industrije hrane i pića u razdoblju 2012.-2015. bio na razini 37,0 posto prosjeka EU-15.

Slovenija, Estonija i Češka. Ostale zemlje nove članice EU-28 imaju manji faktorski dohodak u odnosu na Hrvatsku.

Slika 3.

FAKTORSKI DOHODAK PO ZAPOSLENOM U INDUSTRIJI HRANE I PIĆA U HRVATSKOJ I EU, 2012.-2015. (PROSJEK RAZDOBLJA)

Izvor: izračun autora prema podacima Eurostata.

4. Analiza promjena uvjeta trgovine nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju

Na prijedlog Europske komisije i prema Ugovoru o pristupanju Republika Hrvatska je 1. srpnja 2013. postala 28. članica Europske unije. Pristupanjem EU-u, Hrvatska primjenjuje zajedničku trgovinsku politiku Europske unije. Osnova te zajedničke trgovinske politike jest zajednička carinska tarifa (carine) kojom se uređuju trgovinski odnosi Unije s trećim zemljama. Prema pravilima Unije, Hrvatska se dan prije pristupanja povukla iz svih Ugovora o slobodnoj trgovini sklopljenim s drugim zemljama. Među njima je za hrvatsku prehrambenu industri-

ju najvažniji Ugovor o slobodnoj trgovini sa zemljama CEFTA-e. U prethodnom poglavlju analize potvrđen je značaj ovog tržišta za hrvatske izvoznike pri čemu je udio CEFTA-e u ukupnom izvozu prehrambenih proizvoda 41,8 posto, a u izvozu pića 63,8 posto.

Kakav je bio carinski režim s zemljama CEFTA-e prije ulaska Hrvatske u EU? – „Prema Ugovoru CEFTA 2006 trgovina industrijskim proizvodima među članicama potpuno je liberalizirana.⁹ Međutim, u segmentu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda unutar CEFTA integracije nije dogovorena potpuna liberalizacija već se za pojedine proizvode utvrđuju koncesije.¹⁰ Takav poseban status poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u procesima trgovinske liberalizacije povezan je s ulogom poljoprivrede u gospodarskom razvitku i shvaćanjem trgovinske politike kao važne poluge poljoprivredne politike koja bi trebala štiti domaće proizvođače (Ćejvanović i dr., 2009.). Razina liberalizacije trgovine poljoprivredno-prehrambenim proizvodima nije ujednačena među svim članicama CEFTA-e. Tako primjerice Hrvatska ima u cijelosti liberaliziranu trgovinu tim proizvodima s Bosnom i Hercegovinom, a potpisivanjem Dodatnog protokola Ugovoru o CEFTA-i u veljači 2011. ukinuta su sva ograničenja i na izvoz hrvatskih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u Albaniju, Crnu Goru, Kosovo i Moldaviju. Međutim, trgovina s Makedonijom i Srbijom nije u cijelosti liberalizirana, premda su uvedene dodatne koncesije.“¹¹

⁹ Prijelazno razdoblje postupne liberalizacije završilo je 1. siječnja 2008.

¹⁰ Ukidaju se postojeće osnovne carine, snižavaju osnovne carine ili uvode kvote.

¹¹ Čudina i Sušić (2013).

Tablica 2.

CARINSKI TRETMAN PREHRAMBENIH PROIZVODA PRI IZVOZU
 U BOSNU I HERCEGOVINU TE SRBIJU PRIJE I NAKON ULASKA
 HRVATSKE U EUROPSKU UNIJU

Kod	Naziv proizvoda	Izvoz u BiH		Izvoz u Srbiju	
		Carinsko ¹² opterećenje prije ulaska RH u EU	Carinsko opterećenje nakon ulaska RH u EU	Carinsko ¹³ opterećenje prije ulaska RH u EU	Carinsko opterećenje nakon ulaska RH u EU
01	Žive životinje	0,0	24,4	0,0	0,0
02	Meso i jestivi klaonički proizvodi	0,0	20,9	25,0	16,7
03	Ribe i rakovi, mekušci i ostalo	0,0	1,4	0,2	4,2
04	Mlijeko i drugi mliječni proizvodi, jaja	0,0	8,0	10,6	11,9
05	Proizvodi životinjskog podrijetla	0,0	0,0	0,0	0,0
06	Živo drveće i druge biljke	0,0	0,1	0,0	4,6
07	Jestivo povrće, korijenje i gomolji	0,0	1,7	15,3	10,6
08	Jestivo voće i orašasti plodovi	0,0	1,0	0,0	0,0
09	Kava, čaj i začini	0,0	0,0	6,4	6,6
10	Žitarice	0,0	0,0	14,8	13,3
11	Proizvodi mlinske industrije	0,0	0,0	2,9	12,0
12	Uljano sjemenje i plodovi	0,0	0,0	5,0	6,0
13	Biljni sokovi i ekstrakti	0,0	0,0	0,0	0,0
14	Biljni materijali za pletarstvo	0,0	0,0	0,0	0,0
15	Mast i ulja	0,0	0,0	13,1	12,9
16	Prerađevine od mesa, riba i rakova	0,0	43,4	2,0	7,9
17	Šećeri i proizvodi od šećera	0,0	1,4	1,9	6,7
18	Kakao i proizvodi od kaka	0,0	0,0	0,0	10,9
19	Proizvodi na osnovi žitarica	0,0	6,3	0,0	10,1
20	Proizvodi od povrća	0,0	6,0	5,7	5,2
21	Razni prehrambeni proizvodi	0,0	0,0	1,7	0,4
22	Pića, alkoholi i ocat	0,0	0,2	13,5	9,5
23	Ostaci i otpaci od prehrambene ind.	0,0	0,0	0,0	6,7

Izvor: Ćudina i Sušić (2013).

¹² Detaljan prikaz carinskog opterećenja BiH prema zemljama CEFTA-e i EU-a može se vidjeti u dokumentu Carinska tarifa Bosne i Hercegovine za 2013. godinu.

¹³ Detaljan prikaz carinskog opterećenja Srbije prema zemljama CEFTA-e i EU-a može se vidjeti u dokumentu Carinska tarifa Bosne i Hercegovine za 2013. godinu.

Kakav je carinski režim s zemljama CEFTA-e nakon ulaska Hrvatske u EU? Što se promijenilo u trgovinskoj politici Hrvatske sa zemljama CEFTA-e nakon 1. srpnja 2013.?

Mjereno BDP-om po stanovniku ili osobnom potrošnjom po stanovniku članice CEFTA-e relativno su siromašnije nego tržište EU-a. Stoga u njima prevladava cjenovna u odnosu na kvalitativnu konkurentnost. Ulaskom Hrvatske u EU uvode se carine u trgovini s tim zemljama, što je poskupjelo mnoge hrvatske prehrambene proizvode na tom tržištu i smanjilo njihovu cjenovnu konkurentnost. Pojedine zemlje CEFTA-e na tom tržištu imaju cjenovnu prednost pred Hrvatskom zbog znatno manjih carinskih ili količinskih ograničenja. Promatrajući tržište CEFTA-e hrvatska prehrambena industrija najviše izvozi u Bosnu i Hercegovinu i Srbiju (preko 80,0 posto izvoza). Stoga je u tablici 2 prikazana usporedba carinskog opterećenja s BiH i Srbijom prije i nakon ulaska Hrvatske u EU.

Deskriptivni prikaz promjena uvjeta trgovanja nakon ulaska Hrvatske u EU s pojedinim zemljama članicama CEFTA-e dan je u tablici 3.

Tablica 3.

PRIKAZ PROMJENE UVJETA TRGOVANJA NAKON ULASKA HRVATSKE U EU SA ZEMLJAMA CEFTA-E

Zemlja CEFTA-e	Opis promjene uvjeta trgovanja nakon ulaska Hrvatske u EU ¹⁴
<i>Bosna i Hercegovina</i>	Hrvatska nakon ulaska u EU u Bosnu i Hercegovinu izvozi oko dvije trećine svojih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda uz nultu stopu carine. Ta skupina proizvoda obuhvaća i neke pojedinačno najvažnije hrvatske izvozne proizvode kao što su: pivo, pšenica, voda i bezalkoholna pića te ulja i masti. Iako je carinsko opterećenje za značajan dio proizvoda razmjerno malo, dio izvoznih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda opterećeno je carinama i većim od 20 posto. Pri tome je najveće opterećenje za mesnu industriju. Carine su nešto veće kod izvoza mliječnih proizvoda (oko 8 posto) i konditorskih proizvoda (oko 10 posto).
<i>Srbija</i>	U dogovoru s Europskom komisijom u okviru Prijelaznog trgovinskog sporazuma Srbija je od 1. siječnja 2014. značajno smanjila ili ukinula carine na mnoge prehrambene proizvode. Tako prosječna carinska stopa iznosi 0,99 posto, dok je istovremeno za preko 90 posto proizvoda carinski režim u potpunosti liberaliziran. U prijelaznom razdoblju carine se obračunavaju na: sve vrste svježeg i smrznutog mesa, krumpir, rajčicu, voće šljive, višnje, jabuke, grožđe, pšenicu i kukuruz, brašno i krupicu proizvedenu od ovih žitarica, suncokret, margarine, pojedine mesne prerađevine, konzervirano voće i povrće te dio sokova. Carina na meso junadi i svinja smanjena je s dosadašnjih 18 posto na 12 posto, a za meso peradi s 15 na 14,5 posto. Carina na mlijeko je ukinuta, a za sireve je smanjena u prosjeku s 12 na 6 posto.

¹⁴ Detaljan prikaz carinskog opterećenja Srbije prema zemljama CEFTA-e i EU-a može se vidjeti u dokumentu Carinska tarifa Bosne i Hercegovine za 2013. godinu.

Tablica 3. Nastavak

Zemlja CEFTA-e	Opis promjene uvjeta trgovanja nakon ulaska Hrvatske u EU ¹⁴
Makedonija	Od važnijih izvoznih proizvoda na makedonskom tržištu najveće je carinsko opterećenje (12-18 posto) na izvoz čokolade.
Crna Gora	Kod izvoza u Crnu Goru veće je carinsko opterećenje na izvoz određenih vrsta mesnih i ribljih prerađevina te mliječnih proizvoda.
Albanija	Pri izvozu hrvatskih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u Albaniju, gdje dominira izvoz pšenice i kukuruza carine su značajno smanjene i kreću se u rasponu 0-2 posto.
Kosovo	Za većinu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda koje Hrvatska izvozi na Kosovo carinsko opterećenje kretat će se u intervalu od 0-10 posto.

Izvor: Ćudina i Sušić (2013).

Uz sve navedeno, valja imati na umu da je većina zemalja CEFTA-e otvorila procese pridruživanja s EU-om pri čemu se između EU-a i tih zemalja postepeno ukidaju carine i ostale trgovinske barijere. Ti procesi ubuduće mogu samo pospješiti trgovinu Hrvatske prehrambenim proizvodima i pićima sa zemljama CEFTA-e.

Kakav je carinski režim nakon ulaska Hrvatske u EU s ostalim trećim zemljama – nečlanicama EU-a?

Pri uvozu robe nepreferencijalnog podrijetla iz trećih zemalja primjenjuju se važeće stope carine prema Zajedničkoj carinskoj tarifi. U usporedbi s carinskim stopama prije ulaska Hrvatske u EU prepoznaju se promjene: carinska zaštita poljoprivrednih proizvoda je u EU-u u pravilu viša, stope carine za robu široke potrošnje često su više, dok su istovremeno carinske stope za sirovine i opremu namijenjene proizvodnji manje.

Valja istaknuti da se ulaskom Hrvatske u EU znatno povećala mogućnost preferencijalnog uvoza. Preferencijalne carinske stope i kvote rezultat su obveza koje je EU preuzela u okviru sporazuma o slobodnoj trgovini ili drugih aranžmana s trećim zemljama ili skupinama zemalja, i to:

- sa zemljama europskog ekonomskog prostora (EEA) – Norveška, Island, Lihtenštajn;
- sa zemljama EFTA-e - Norveška, Island, Švicarska, Lihtenštajn;
- sa zemljama u procesu pridruživanja EU-u – Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Makedonija, Srbija;
- sa zemljama Sredozemlja (Turska, Tunis, Maroko, Alžir, Jordan, Egipat, Izrael, Libanon, Sirija, Palestina);
- s afričkim, karipskim i pacifičkim zemljama (ACP zemlje);

- s Južnom Afrikom, Čileom, Meksikom, Južnom Korejom, Farskim otocima Andorom i Turskom u dijelu proizvoda koji nisu obuhvaćeni carinskom unijom.¹⁵

Uz navedeno treba dodati da Europska unija s Turskom, Andorom i San Marinom ima zaključene ugovore o carinskoj uniji u odnosu na industrijske proizvode, što također omogućuje bescarinski uvoz robe.¹⁶

Kakva je trgovinska politika i carinski režim EU-a u odnosu na poljoprivredne i prehrambene proizvode?

Vanjsko-trgovinsku politiku prehrambene industrije teško je promatrati izolirano od poljoprivrede iz koje se crpi sirovinaska osnova za proizvodnju. Porast cijene poljoprivrednih proizvoda povećava troškove i smanjuje cjenovnu konkurentnost prehrambene industrije. Trgovinska politika EU-a u domeni poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda provodi se u okviru zajedničke agrarne politike. Cilj je trgovinske politike EU-a osigurati kontinuiranu opskrbu zajedničkog tržišta dovoljnom količinom robe po pristupačnim cijenama, carinskim stopama zaštititi tržište od uvoza jeftinije i manje kvalitetne robe, osigurati dovoljnu količinu kvalitetne sirovine za prerađivačku industriju EU-a. Neke od najvažnijih mjera trgovinske politike EU-a u području poljoprivrede i prehrambene industrije prikazane su u tablici 4.

Tablica 4.

PREGLED MJERA TRGOVINSKE POLITIKE EU-A U PODRUČJU POLJOPRIVREDE I PREHRAMBENE INDUSTRIJE

Mjera trgovinske politike EU-a	Tumačenje
Specifične stope carine (po jedinici mjere) ovisne o sastavu proizvoda, tzv. „agrarna komponenta“	Primjenjuju se pri uvozu određenih gotovih prehrambenih proizvoda (konditorski proizvodi, čokolade, keksi), a čija visina ovisi o udjelu mliječne masti, mliječnih proteina, škroba/glukoze i saharoze/invertnog šećera/izoglukoze u gotovom proizvodu

¹⁵ Prema podacima s Internet stranice Ministarstva financija Republike Hrvatske – Carinska uprava, <http://www.carina.hr/EU/CarinaUEU.aspx?i=1>

¹⁶ Ova povlastica ne isključuje primjenu mjera trgovinske politike EU kao što su npr. anti-dampinške carine (Izvor: <http://www.carina.hr/EU/CarinaUEU.aspx?i=1>).

Tablica 4. Nastavak

Mjera trgovinske politike EU-a	Tumačenje
Sustav ulaznih cijena u sektoru voća i povrća, prerađenog voća i povrća te vina, uključujući primjenu standardne uvozne vrijednosti	Sustav funkcionira po principu „što niža ulazna cijena – to viša carina“. Komisija dnevno utvrđuje referentne vrijednosti pojedinih proizvoda, tzv. standardnu uvoznu vrijednost. Uvoznik može birati da li će robu ocarinuti prema ulaznoj cijeni robe ili prema standardnoj uveznoj vrijednosti. Međutim ako uvoznik odabere carinjenje po ulaznoj cijeni, a ona je viša od standardne uvozne vrijednosti, obavezan je carinskim organima dokazati deklariranu ulaznu cijenu ili će mu u protivnom biti obračunata veća carina.
Jedinična cijena, koju se primjenjuje na neko voće ili povrće, kada se carinsku vrijednost ne može utvrditi temeljem transakcijske vrijednosti (komisiona roba)	Ovdje se radi o svojevrsnom pojednostavljenom postupku. Uvoznik može izabrati da za potrebe obračuna carine uzme jediničnu cijenu koju periodično utvrđuje Komisija, umjesto da se carinsku vrijednost utvrđuje za svaku pojedinačnu pošiljku nekom od propisanih metoda
Dodatne carine u sektoru šećera te pilećeg mesa i jaja, koje se obračunava kao dodatno davanje uz redovnu carinu	Slično kao i u slučaju voća i povrća, i ovdje je princip „što niža uvozna cijena – to viša dodatna carina“. Komisija periodički utvrđuje reprezentativne cijene, ali se u ovom slučaju carinska vrijednost uvijek utvrđuje na osnovi uvozne cijene robe. Reprezentativna cijena služi samo kao korektivni faktor, pa ukoliko je deklarirana uvozna cijena viša od reprezentativne, uvoznik je obavezan carinskim organima dokazati deklariranu uvoznu cijenu ili će mu u protivnom biti obračunata veća carina
Izvozne subvencije za neke osnovne i prerađene poljoprivredne proizvode	Izvoznim subvencijama za poljoprivredne proizvode Europska unija nastoji domaće poljoprivredne proizvode učiniti konkurentnima na inozemnim tržištima i time omogućiti izvoz viškova poljoprivrednih proizvoda po konkurentnim cijenama, tako da se iznosom izvozne subvencije kompenzira razlika između cijene poljoprivrednih proizvoda u trećim zemljama i cijena u EU-u. Međutim carinski postupak u slučaju izvoza robe uz izvozne subvencije značajno je zahtjevniji od redovnog, kako za gospodarskog subjekta tako i za carinske organe
Snižene stope carine za neke žitarice i rižu	Pri uvozu određenih kategorija pšenice, kukuruza, raži i sirka, umjesto konvencionalnih stopa carine prema obvezujućem rasporedu WTO-a primjenjuju se snižene stope carine koje periodično utvrđuje Komisija. Dodatno sniženje od 2 ili 3 eura/t primjenjivo je ako se robu doprema određenim transportnim sredstvima i putovima
Tarifne suspenzije za neke vrste i kategorije ribe, djelomične ili potpune, namijenjene opskrbi prerađivačke industrije EU-a potrebnim sirovinama	Ove su suspenzije uvjetovane vrijednošću robe, odnosno uvozne cijene moraju biti veće od referentnih cijena koje utvrđuje Komisija

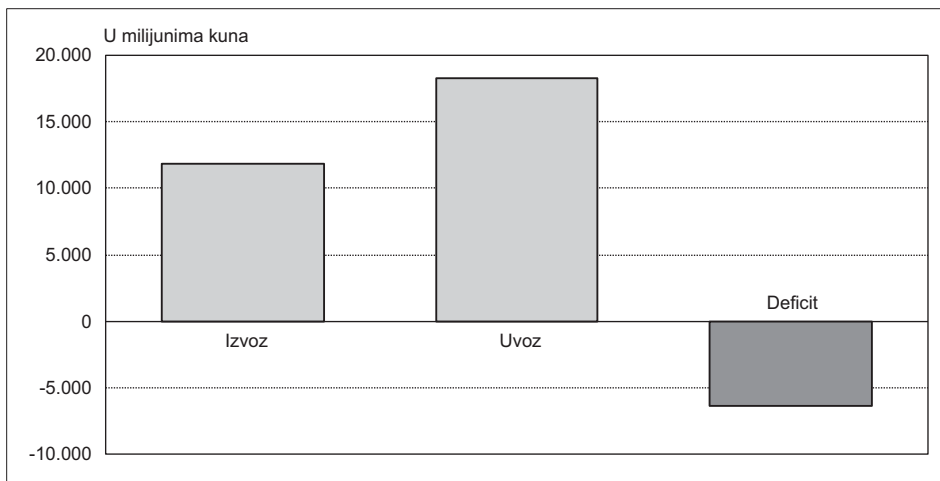
Izvor: Ministarstvo financija Republike Hrvatske – Carinska uprava.

5. Analiza izvozne konkurentnosti

Osnovne značajke prehrambenog sektora u međunarodnoj trgovini su rast izvozne orijentiranosti, veliki vanjsko-trgovinski deficit i značajna izvozna koncentracija. Rast izvozne orijentiranosti podrazumijeva da se sve veći dio ostvarene proizvodnje usmjerava na inozemna tržišta. Među glavne razloge ovakvog procesa mogu se ubrojiti: liberalizacija i rast otvorenosti međunarodnih tržišta, relativno malo domaće tržište gdje je uslijed recesije dodatno oslabljena potražnja, i snažna konkurencija na domaćem tržištu. Hrvatska je neto uvoznica hrane. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku ukupni vanjsko-trgovinski deficit prehrambeno-prerađivačkog sektora u 2016. godini iznosio je 6,7 milijardi kuna.

Slika 4.

VANJSKO-TRGOVINSKA BILANCA PROIZVODNJE HRANE I PIĆA U 2016. GODINI

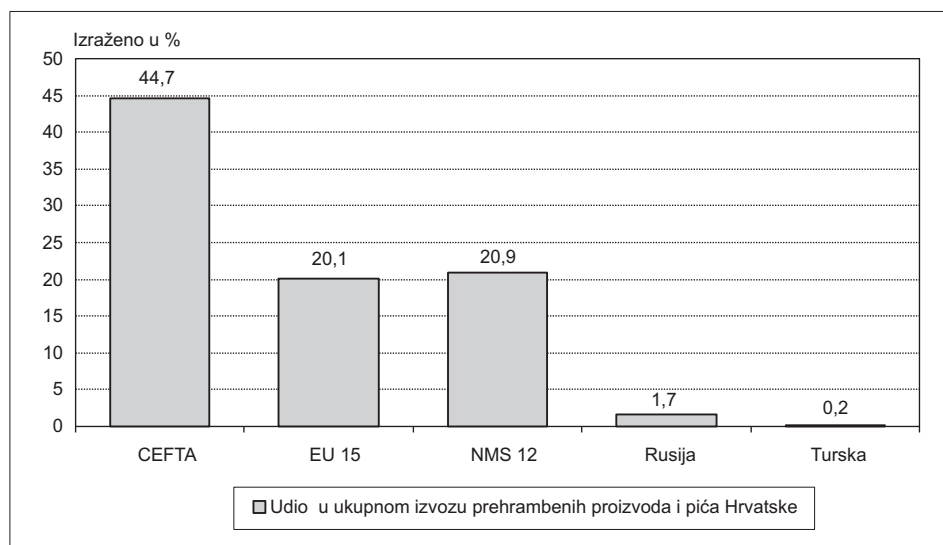
Izvor: Državni zavod za statistiku.

Pri tom je deficit prehrambeno-prerađivačkih proizvoda 6,4 milijarde kuna, pića 107,8 milijuna kuna i duhanskih proizvoda 199,0 milijuna kuna. Navedeni pokazatelji potvrđuju znatno veću potrošnju hrane i pića u zemlji u odnosu na njihovu proizvodnju. Tako ukupni deficit u iznosu 6,7 milijardi kuna govori da Hrvatska više potroši prehrambeno-prerađivačkih proizvoda nego što proizvede upravo u tom iznosu (6,7 milijardi kuna).

Uz analizirane pokazatelje i trendove važno je istražiti što se događa sa strukturom međunarodne trgovine? Kakvi su smjer i dinamika njezine promjene? Pozitivna promjena strukture podrazumijeva poboljšanje komparativnih prednosti. Ono bi se mjerilo rastom broja proizvoda s izraženim komparativnim prednostima, kao i broja proizvoda u kojima se pokazatelj komparativnih prednosti povećao. Slijedi usporedna analiza trgovinske specijalizacije i komparativnih prednosti na segmentiranim međunarodnim tržištima: CEFTA, EU-15, NMS-12, Rusija i Turska. Usporedba tržišta donosi još detaljniji uvid u relativni položaj hrvatskog prehrambenog sektora na do sada analiziranim segmentiranim međunarodnim tržištima. Na svim je tržištima zabilježen prosječni godišnji rast izvoza prehrambenih proizvoda i pića u promatranom razdoblju. Pri tome je izvoz u CEFTA-u i u relativnom i apsolutnom iznosu nadmašio ostala analizirana tržišta. Od 2008.-2016. Hrvatska je povećala izvoz prehrambenih proizvoda i pića za 734,7 milijuna eura ili 5,6 milijardi kuna. S obzirom na njegov udio u ukupnom izvozu, tržište CEFTA-e najznačajnije je za hrvatske izvoznike hrane i pića (slika 5). S udjelom od 44,7 posto izvoz u CEFTA-u premašuje kumulativno sva ostala analizirana tržišta zajedno (EU-15, NMS-12, Rusija, Turska).

Slika 5.

UDIO U UKUPNOM IZVOZU PREHRAMBENIH PROIZVODA I PIĆA HRVATSKE

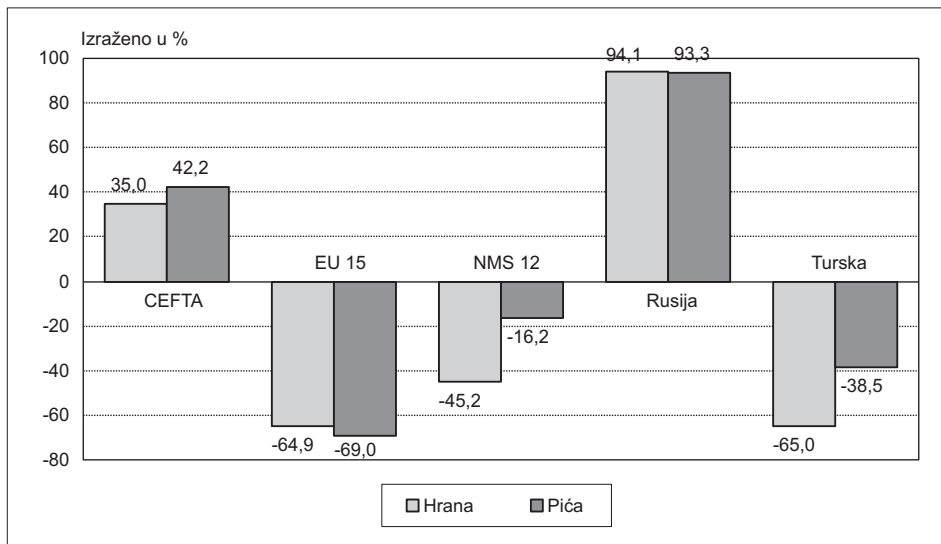

Izvor: Izračuni autora na osnovi statističke baze podataka UN COMTRADE.

U trgovini prehrambenim proizvodima i pićima Hrvatska s CEFTA-om ostvaruje apsolutni i relativni suficit (slika 6). Isto vrijedi i za razmjenu s Rusijom, dok s preostalim analiziranim tržištima (EU-15, NMS-12, Turska) ostvaruje deficit.

Slika 6.

RELATIVNI DEFICIT/SUFICIT

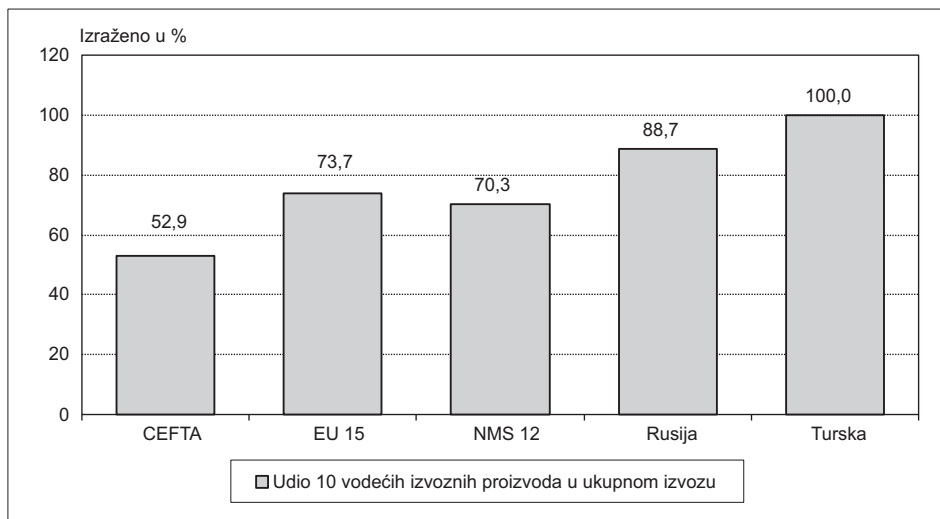

Izvor: Izračuni autora na osnovi statističke baze podataka UN COMTRADE.

Najveću diversifikaciju plasmana hrvatski prehrambeni sektor ostvaruje na tržištu CEFTA-e (slika 7). Kod ostalih je tržišta dosta izražena izvozna koncentracija, poglavito na tržištima Rusije i Turske. Veća izvozna koncentracija najvećim dijelom ukazuje na nedovoljnu izvozna orijentiranost i razvijenost te neiskorištene izvozne potencijale kod velikog broja prehrambenih proizvoda i pića.

Slika 7.

IZVOZNA KONCENTRACIJA

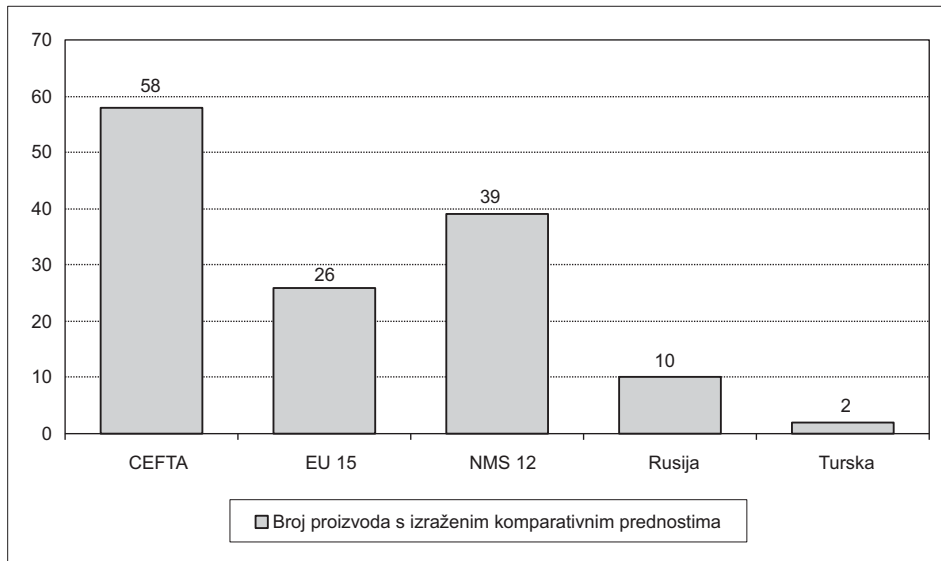

Izvor: Izračuni autora na osnovi statističke baze podataka UN COMTRADE.

Komparativne prednosti su, mjereno brojem proizvoda, najizraženije na tržištu CEFTA-e (slika 8). Na istom je tržištu prisutan i najveći broj proizvoda kod kojih se razina

komparativnih prednosti, analizirana LFI indeksom, poboljšala (slika 9). Relativno je malen broj proizvoda s izraženim komparativnim prednostima na gospodarski najjačem i najvećem tržištu EU-15 u koje je Hrvatska od 1. srpnja 2013. i formalno integrirana. Također, hrvatska prehrambena industrija ima nerazvijene komparativne prednosti na rastućim tržištima: Rusiji i Turskoj.

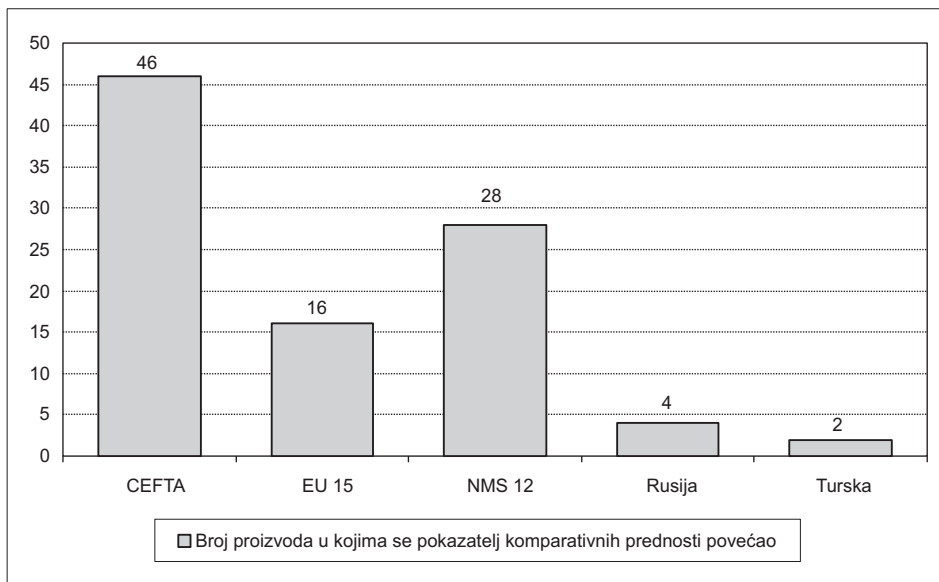
Slika 8.

BROJ PROIZVODA S IZRAŽENIM KOMPARATIVNIM PREDNOSTIMA
(LFI>0)

Izvor: Izračuni autora na osnovi statističke baze podataka UN COMTRADE.

Slika 9.

BROJ PROIZVODA U KOJIMA SE POKAZATELJ KOMPARATIVNIH
PREDNOSTI POVEĆAO ($\Delta LFI > 0$)

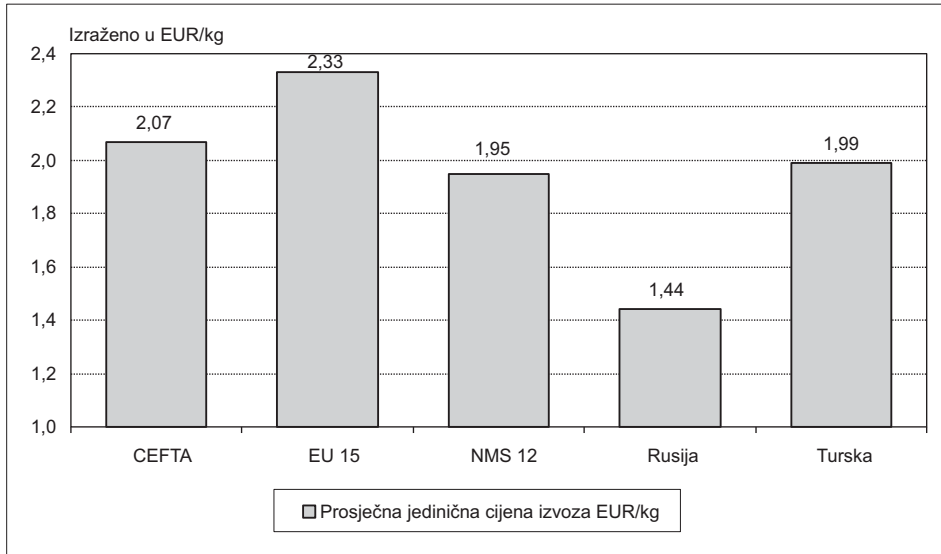

Izvor: Izračuni autora na osnovi statističke baze podataka UN COMTRADE.

Dosadašnja analiza jedinične cijene izvoza ukazuje na trend blagog rasta u razdoblju 2001.-2016. uz naznaku da u posljednjih nekoliko godina postoji tendencija njezinog smanjivanja kod sve većeg dijela proizvoda. To se može objasniti gospodarskim prilikama na tržištu, sve jačim konkurencijskim pritiskom, ali i promjenama izvoznih struktura. Od analiziranih tržišta hrvatski prehrambeni sektor najveću jediničnu cijenu ostvaruje na tržištu EU-15 (slika 10).

Slika 10.

PROSJEČNA JEDINIČNA CIJENA IZVOZA

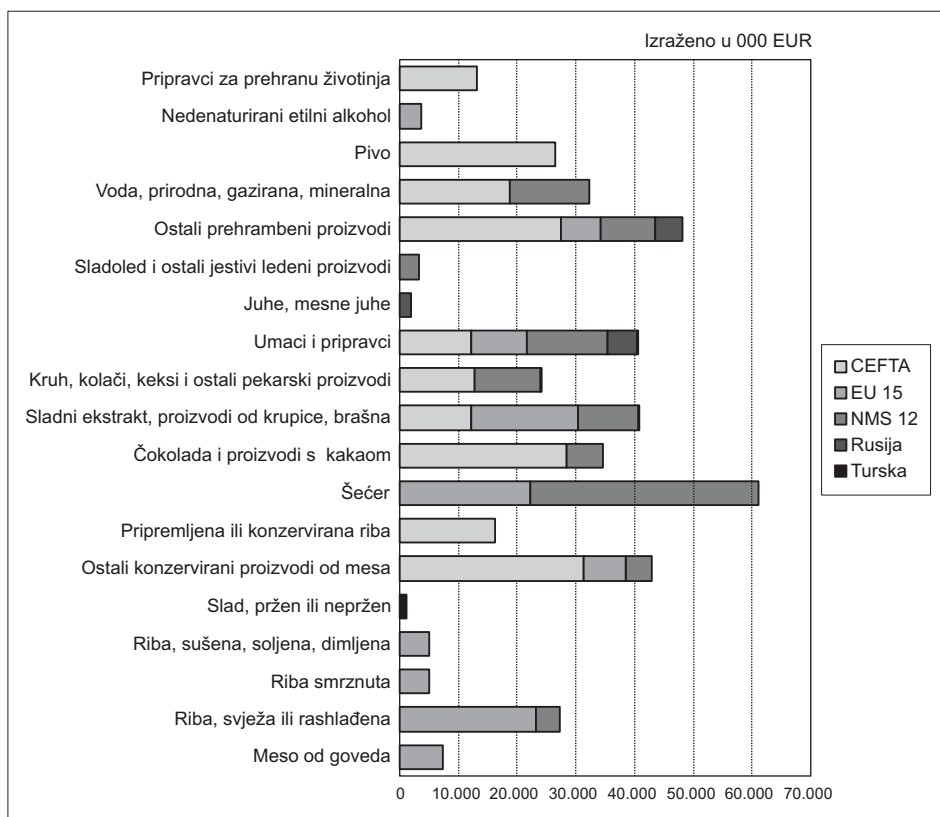

Izvor: Izračuni autora na osnovi statističke baze podataka UN COMTRADE.

Na slici 11 napravljena je usporedba vodećih izvoznih proizvoda (prvih 10) po segmentiranim tržištima – CEFTA, EU-15, NMS-12, Rusija i Turska. Razvidno je da se u apsolutnom iznosu najviše izvozi šećer. On spada među prvih 10 izvoznih proizvoda na tržištima EU-15 i NMS-12. Kumulativna vrijednost izvoza šećera na ova dva tržišta je 61,1 milijun eura. Analizirajući zastupljenost proizvoda na pojedinim tržištima može se uočiti da su umaci i pripravci od umaka jedini proizvod koji je među 10 vodećih izvoznih proizvoda na svih 5 analiziranih tržišta. Ukupna vrijednost njihova izvoza na svih pet tržišta je 40,6 milijuna eura. U usporedbi s drugim analiziranim tržištima umaci se najviše izvoze na tržište NMS-12 – 13,7 milijuna eura.

Slika 11.

USPOREDBA VODEĆIH IZVOZNIH PROIZVODA NA SEGMENTIRANIM
 MEĐUNARODNIM TRŽIŠTIMA

Izvor: Izračuni autora na osnovi statističke baze podataka UN COMTRADE.

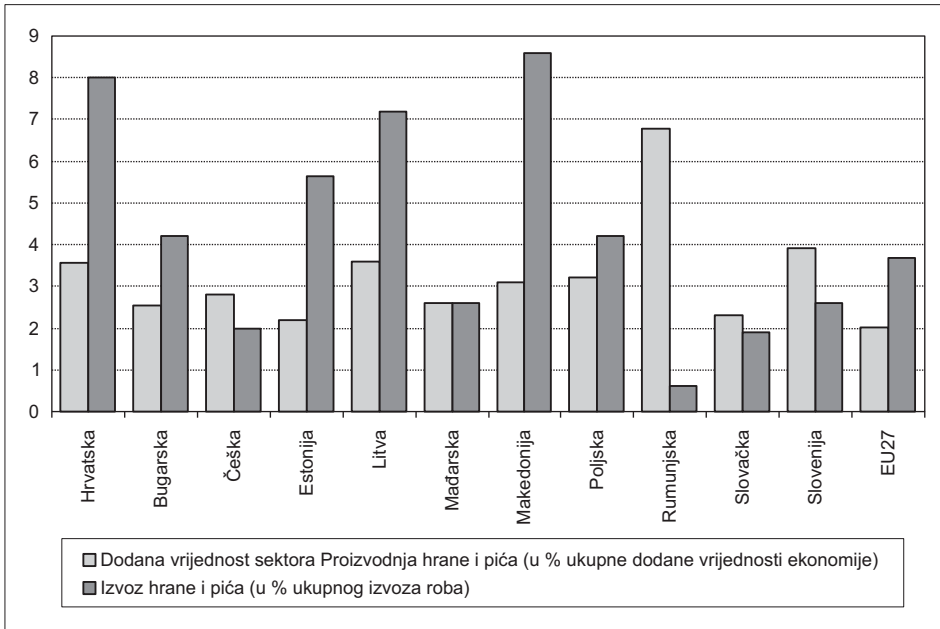
Od ostalih prehrambenih proizvoda veličinom izvoza ističu se: sladni ekstrakt, proizvodi od krupice i brašna, čokolada, riba, konzervirani proizvodi od mesa, goveđe meso, kruh, kolači, keksi i ostali pekarski proizvodi. Od pića se najviše izvoze voda i pivo. Izvoz piva je primarno orijentiran na tržište CEFTA-e, dok se voda nalazi među prvih 10 izvoznih proizvoda na tržištima CEFTA-e, NMS-12 i Turske.

6. DOPRINOS INDUSTRIJE HRANE I PIĆA UKUPNOM GOSPODARSTVU

U nastavku rada analizira se doprinos prehrambene industrije ukupnom gospodarstvu. To uključuje izravne učinke prehrambene industrije, pod kojima se podrazumijevaju učinci prehrambene industrije na ukupnu ekonomsku aktivnost u zemlji, te neizravni učinci, pod kojima se podrazumijevaju učinci aktivnosti prehrambene industrije na druge sektore u ekonomiji. U usporedbi s drugim zemljama, prehrambena industrija u Hrvatskoj ima daleko najveći udio u ukupnom robnom izvozu (8,0 posto) te jedan od najvećih udjela u ukupnoj dodanoj vrijednosti ostvarenoj u ekonomiji (3,6 posto) (slika 12).

Slika 12.

EKONOMSKA ZNAČAJNOST PREHRAMBENE INDUSTRIJE U HRVATSKOJ I ZEMLJAMA EU-A

Izvor: Izračuni autora na osnovi podataka Eurostata i Državnog zavoda za statistiku.

Snažnom izvozu hrvatske prehrambene industrije mogu donekle konkurirati tek Litva i Makedonija, no izvoz koji generira hrvatska prehrambena industrija je i

dalje dvostruko veći od prosječnog izvoza prehrambenih proizvoda koji ostvaruju nove zemlje članice Unije (3,7 posto ukupnog izvoza). Valja također primijetiti da je važnost prehrambene industrije u razvijenim zemljama članicama Europske unije višestruko manja u usporedbi s Hrvatskom, što je posljedica značajnog odstupanja proizvodne strukture hrvatskog gospodarstva u odnosu na zemlje europskog centra. To dakako ne znači da je prehrambena industrija u razvijenim zemljama nebitna, već sugerira da su drugi sektori gospodarstva značajno veći, pa prema tome više sudjeluju u generiranju dodane vrijednosti i izvoza. Istraživanja (Foster-McGregor et al, 2013) također pokazuju da EU-27 još uvijek ima zavidan udio u svjetskom izvozu prehrambenih proizvoda, što je posljedica činjenice da su izvozni prehrambeni proizvodi razvijenih europskih zemalja uglavnom pozicionirani u *premium* tržišnom segmentu, čime zadržavaju svoju međunarodnu konkurentnost.

Osim izravnih učinaka na ekonomsku aktivnost, izvoz i tržište rada, prehrambena industrija ima i čitav niz neizravnih ekonomskih učinaka. Neizravni učinci prije svega podrazumijevaju potrošnju proizvoda i usluga drugih djelatnosti radi proizvodnje hrane i pića. Prehrambena industrija kroz intermedijarnu potrošnju izravno utječe na razvoj ostalih sektora. Očekivano, najveći je utjecaj na poljoprivrednu proizvodnju. Prehrambena industrija godišnje stvara oko 6,32 milijarde kuna prihoda poljoprivrednog sektora. Osim toga prehrambena industrija utječe i na razvoj sektora čije proizvode nabavlja za ambalažu. Pri tome kreira 11 posto prihoda papirne industrije i 21,5 posto prihoda proizvodnje gume i plastike. I drugi sektori koriste proizvode prehrambene industrije za potrošnju. Tu posebno mjesto zauzima sektor turizma koji godišnje potroši 2,418 milijardi kuna hrane i pića kako bi mogao ostvarivati svoju temeljnu djelatnost.

7. Perspektive razvoja i očekivanja

Perspektive i očekivanja razvoja proizvodnje hrane i pića u Hrvatskoj određeni su brojnim unutarnjim i vanjskim čimbenicima. Buduća kretanja nije moguće promatrati van okvira društveno-ekonomskih procesa na domaćem i globalnom tržištu. Oni se ogledaju prije svega u globalizaciji, integraciji i liberalizaciji tržišta. Sa stajališta izvoza olakšava se pristup međunarodnim tržištima, ali se pojačava i konkurencijski pritisak. U tom je kontekstu značajna sposobnost prilagodbe novim tržišnim prilikama te repozicioniranje na tržištima. Relativno malo domaće tržište na kojem je sve izraženija konkurencija dodatno naglašava važnost izlaska na međunarodna tržišta. Stoga se može očekivati nastavak rasta izvozne orijentiranosti sektora. Brzo rastuća tržišta i tržišta u razvoju postaju sve veći izazov domaćim proizvođačima hrane i pića. Veća upućenost na međunarodno tržište

donosi sa sobom i veću izloženost fluktuacijama i nepredviđenim događajima na tržištu. Tako se primjerice odluka Ruske Federacije iz kolovoza 2014. o zabrani uvoza značajnog dijela prehrambenih proizvoda iz EU-a svakako odrazila i na prodaju određenog broja domaćih prehrambenih tvrtki koje posluju na ruskom tržištu. Dio poduzeća se koristio podružnicama u zemljama CEFTA-e kako bi premostio novonastale prepreke u plasmanu. Usporedo sa zabranom uvoza na rusko tržište, za očekivati je porast ponude na europskom tržištu što bi moglo dovesti do pada cijena kod određenih proizvoda. Iz perspektive hrvatske prehrambene industrije, ulazak Hrvatske u EU i primjena Zajedničke trgovinske politike EU-a, najosjetljiviji su za izvoz hrane i pića u zemlje CEFTA-e. Hrvatski proizvođači hrane ulaskom u EU došli su u relativno nepovoljniji položaj na tržištu CEFTA-e, a naročito u odnosu na zemlje članice tog sporazuma. Usprkos tomu, većina zemalja članica je otpočela procese integriranja u tržište EU-a gdje se postepeno smanjuju i ukidaju carinska i količinska ograničenja u vanjskoj trgovini pa je za očekivati da će CEFTA i dalje imati najznačajniju ulogu u izvozu hrvatskog prehrambenog sektora. Zbog neelastične potražnje za prehrambenim proizvodima za očekivati je da će gospodarske prilike na tržištima manje utjecati na izvozna kretanja. Mnogo veći značaj mogao bi imati sve veći konkurencijski pritisak prisutan na svim tržištima. Razina cjenovne i kvalitativne konkurentnosti značajnim će dijelom biti određena prilikama u domaćoj poljoprivrednoj proizvodnji. Uz to, poboljšanje konkurentnosti u srednjem i dugom roku bit će teško ostvarivo bez ulaganja u istraživanja i razvoj tržišta kao i ulaganja u istraživanja i razvoj novih proizvoda. Inovacije su i na europskoj razini prepoznate kao ključni čimbenik povećanja konkurentnosti europske industrije hrane i pića (Enzing, et al., 2011, FoodDrinkEurope, 2017). Proizvodni programi u kojima je ostvarena najveća razina inovacija su mliječni proizvodi, gotova jela, bezalkoholna pića, zamrznuti proizvodi i keksi. Uz bogatu tradiciju u proizvodnji hrane i pića te prepoznatljivost pojedinih tržišnih marki na međunarodnim tržištima, perspektivu razvoja i jačanja izvozne konkurentnosti domaće prehrambene industrije potvrđuju i rezultati provedene analize. Obilježje je industrije hrane i pića značajan rast izvozne orijentiranosti, a naročito kod prehrambenih proizvoda. Pri tome domaća poduzeća se sve više okreću tržištima u razvoju te brzo rastućim tržištima. Rast potrošnje hrane na globalnoj razini otvara prostor sve većoj diversifikaciji izvozne strukture i jačanju izvozne konkurentnosti na dosad manje zastupljenim tržištima. Očekivani nastavak relativno sporog gospodarskog rasta europskog prostora i zemalja CEFTA-e praćen i recesijskim uvjetima u pojedinim zemljama ne bi trebao biti značajnija prepreka jačanju izvozne konkurentnosti s obzirom na neelastičnu potražnju i veliku otpornost sektora na gospodarske prilike na tržištu.

8. Zaključak

Rezultati istraživanja potvrđuju značajan potencijal razvoja industrije hrane i pića u Hrvatskoj. Osim izravnih učinaka na BDP i zaposlenost, potvrđen je značajan doprinos ove djelatnosti u razvoju ostalih gospodarskih sektora, naročito u razvoju turizma, papirne industrije, industrije gume i plastike. Osnovne značajke hrvatske industrije hrane i pića u međunarodnoj trgovini su rast izvozne orijentiranosti, veliki vanjsko-trgovinski deficit i značajna izvozna koncentracija. Rast izvozne orijentiranosti podrazumijeva da se sve veći dio ostvarene proizvodnje usmjerava na inozemna tržišta. Među glavne razloge ovakvog procesa mogu se ubrojiti: liberalizacija i rast otvorenosti međunarodnih tržišta, relativno malo domaće tržište gdje je uslijed recesije dodatno oslabljena potražnja, i snažna konkurencija na domaćem tržištu. Usporedba bruto dodane vrijednosti, produktivnosti i faktorskog dohotka sa zemljama Europske unije ukazuje na zaostajanje Hrvatske u odnosu na stare članice EU-15, dok prema novim članicama EU (tranzicijske zemlje), hrvatska prehrambena industrija uspijeva zadržati konkurentnu proizvodnju. Od analiziranih tržišta hrvatska prehrambena industrija je najbolje pozicionirana na tržištu CEFTA-e. Tu je najveći broj proizvoda s izraženim komparativnim prednostima, najveći stupanj diversifikacije izvozne strukture te relativni i apsolutni vanjsko-trgovinski suficit.

Izražena izvozna koncentracija proizvodnih i tržišnih struktura najvećim dijelom ukazuje na nedovoljna ulaganja u istraživanje tržišta i inovacije proizvoda te neiskorištene izvozne potencijale kod velikog broja prehrambenih proizvoda i pića. Integracijski procesi koji rezultiraju ukidanjem trgovinskih barijera i internacionalizacijom proizvodnje i distribucije donose nove zahtjeve ekonomskoj politici u području proizvodnje hrane i pića. Ti zahtjevi se prije svega ogledaju u traženju novih načina osiguranja poštene tržišne utakmice kao i zaštite potrošača od nekvalitetnih i zdravstveno neispravnih proizvoda. Hrvatska je od 1. srpnja 2013. postala punopravna članica EU što je donijelo nove dimenzije, ali i izazove ekonomskoj, industrijskoj i agrarnoj politici. Od ulaska Republike Hrvatske u EU prisutan je veliki konkurencijski pritisak na prehrambeni sektor iz EU članica i trećih zemalja. Perspektive razvoja industrije hrane i pića u Hrvatskoj prepoznaju se u nastavku procesa rasta izvozne orijentiranosti, sve većoj zastupljenosti na brzo rastućim tržištima, rastu potrošnje hrane, ulaganjima u inovacije i razvoj novih proizvoda, te ulaganjima u razvoj novih tržišta.

Literatura:

- Abd-el-Rahman, K. (1991.). "Firms' Competitive and National Comparative Advantages as Joint Determinants of Trade Composition", *Weltwirtschaftliches Archiv*, (127), 1: 83-97.
- Algieri, B. (2004.). "Trade Specialization Patterns: The Case of Russia", BOFIT Discussion Papers, br. 19, Helsinki: BOFIT Institute.
- Buturac, G., Lovrinčević, Ž., Mikulić, D. (2017.). "International competitiveness and restructuring of the Croatian food industry", *Acta Oeconomica*, (67), 3: 435-462.
- Buturac, G., Vizek, M. (2015.). "Izvoz prehrambene industrije i učinci na gospodarstvo: slučaj Hrvatske", *Ekonomski pregled*, (66), 3: 203-230.
- Buturac, G. (2014.). "Država i ekonomija: gdje je Hrvatska?", *Ekonomski pregled*, (65), 6: 513-540.
- Buturac, G. (2006.). "Horizontalna i vertikalna specijalizacija u međunarodnoj robnoj razmjeni: slučaj Hrvatske i Češke", *Ekonomski pregled*, (57), 7-8: 475-489.
- Carinska tarifa Bosne i Hercegovine za, 2013, godinu http://www.mvteo.gov.ba/zakoni/zakoni/CT_2013_Hrvatski2.pdf (pristupljeno 22.08.2017.)
- Carinska tarifa Srbije za 2014. godinu [http://www.carina.rs/cyr/Zakoni/UredbaCT2014pr ecisceno107i119_2013_64i73_2014_\(3\).pdf](http://www.carina.rs/cyr/Zakoni/UredbaCT2014pr ecisceno107i119_2013_64i73_2014_(3).pdf) (pristupljeno 23.08.2017.)
- Ćejvanović, F., Hodžić, K., Terzić, L. (2009.). "Utjecaj CEFTA sporazuma na vanjskotrgovinsku razmjenu poljoprivrednih proizvoda u Bosni i Hercegovini", *Transion*, (11), 23-24: 10-19.
- Ćudina, A., Sušić, G. (2013.). "Utjecaj pristupanja Hrvatske Europskoj Uniji na trgovinske i gospodarske odnose sa zemljama CEFTA-e", *Ekonomski pregled*, (64), 4: 376-396.
- D'Heroncourt, J., Cordier, M., Hadley, D. (2011.). "Input-output multipliers specification sheet and supporting material", *Spicoza Project Report*, Brussels: CEESE.
- Enzing, C. M., Batterink, M. H., Janszen, H. A. F., Omta (Onno) S.W.F. (2011.). "Where innovation processes make a difference in products' short- and long-term market success", *British Food Journal*, (113), 7: 812-837.
- FoodDrinkEurope, (2017). *Annual Report 2017*. http://www.fooddrinkeurope.eu/uploads/publications_documents/FoodDrinkEurope_AnnualReport_2017.pdf (pristupljeno 1.09.2017.)
- Foster-McGregor, N., Holzner, M., Landesmann, M., Pöschl, J., Stehrer, R., Stöllinger, R. (2013.). "A 'Manufacturing Imperative' in the EU – Europe's Position in Global Manufacturing and the Role of Industrial Policy", *Research Reports*, No. 391, Vienna Institute for International Economic Studies, Vienna.
- Greenaway, D., Hine, R., Milner, C. (1994.). "Country-specific factors and the pattern of horizontal and vertical intra-industry trade in the UK", *Weltwirtschaftliches Archiv*, (130), 1: 77-100.
- Grubel, H. G., Lloyd, P. J. (1975.). *Intra-industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products*, London: Macmillan.

- Hajderllari, L., Karantininis, K. (2012.). "The structural changes of the food industry in the European Union", *IFRO Working Paper 2012/8*, University of Copenhagen: Department of Food and Resource Economics, Copenhagen.
- HGK, (2012.). *Vodič kroz promjene u vanjskoj trgovini nakon pristupanja Republike Hrvatske Europskoj uniji*, Zagreb: HGK.
- Lafay, G. (1992.). "The Measurement of Revealed Comparative Advantages", In: M.G. Dagenais & P.A. Muet (Eds) 1992. *International Trade Modelling*. London: Chapman & Hall.
- Leontief, W. (1986.). *Input-Output Economics*. New York, NY: Oxford University Press.
- Mikulić, D. (2018). *Osnove input-output analize s primjenom na hrvatsko gospodarstvo*. Zagreb: Ekonomski institut, Zagreb.
- Ministarstvo financija Republike Hrvatske – Carinska uprava (2013.). *Zajednička carinska tarifa EU*, Zagreb: Ministarstvo financija Republike Hrvatske – Carinska uprava.
- Rašić-Bakarić, I. (2014.). "Sektorske analize: Hrana i piće", *Sektorske analize*, 3 (29), Zagreb: Ekonomski institut, Zagreb.
- Reganati, F., Pittiglio, R. (2005.). "Vertical Intra-industry Trade: Patterns and Determinants in the Italian Case", *Quaderni DSEMS*, br. 06-2005, Foggia: Department of Economics, Mathematics and Statistics, University of Foggia.
- Soklis, G. (2009.). "The Conversion of the Supply and Use Tables to Symmetric Input-Output Tables: A Critical Review", *Bulletin of Political Economy*, (3), 1: 51-70.
- Steenge, A. E. (2010.). "Endogenous Explanation of Activities' Levels and the Exploding Multiplier", rad prezentiran na konferenciji "*International Input-Output Conference*", u organizaciji *The International Input-Output Association*, Sydney, 20.-25. lipnja.
- Teodorović, I., Buturac, G. (2006.). "Perspektive industrijske proizvodnje u Hrvatskoj i intra-industrijska razmjena", *Ekonomski pregled*, (57), 11: 705-729.
- Wijnands, J.H.M., Meulen, B.M.J. van der, Poppe, K.J. (2007.). *Competitiveness of the European food industry – an economic and legal assessment 2007*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.

PERSPECTIVE ON DEVELOPMENT OF FOOD AND BEVERAGE INDUSTRY
IN THE INTERNATIONAL ENVIRONMENT: THE CASE OF CROATIA

Summary

The aim of this paper is to get new insight into the perspectives of the Croatian food and beverage industry development in the international environment. Methodology of the paper is based on applying *input-output* model and standardized indicators of export competitiveness.

Comparison of gross value added, productivity and factor income with EU countries points to Croatia's lagging in relation to EU-15 countries. At the same time, in comparison with the new EU member states (transition countries), the Croatian food industry manages to maintain competitive production. Among analysed markets, Croatian food industry has the best position on the CEFTA market. At the same time, comparative advantages and competitive positions in relatively rapidly growing markets are relatively weak. A growth in global consumption of foodstuffs opens up space for diversification of the export structure and strengthening of competitiveness in the less represented markets. Perspectives on the development of the food and beverage industry in Croatia are being recognized in the continuation growth of export orientation, greater representation in fast-growing markets, increased food consumption, investment in innovation and development of new products, and investments in the development of new markets.

Key words: food and beverages industry, competitiveness, export, *input-output* analysis, Croatia